

**ЗВІТ
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
ДОСЛІДЖЕННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОЇ
МЕРЕЖІ ОПОРА
УЧАСТІ ЖІНОК
В МІСЦЕВИХ
ВИБОРАХ — 2020**

Автори:

Марія Цип'ящук

Ольга Мазаєва

Олена Рогова

Ірина Кухта

Олександр Ключев

Олександр Неберикут

Окрема подяка:

Ользі Айвазовській, Ірині Швець, Ользі Коцюрубі, Мілі Куценко

Видання цієї публікації відбувається в рамках проекту «Виборча реформа задля підсилення впливу агентів змін та підтримки публічного діалогу», який здійснюється Громадянською мережею ОПОРА та фінансується Європейським Союзом. Зміст видання є відповідальністю авторів та не обов'язково відображає позицію ЄС.

ISBN 978-617-7142-69-9

ЗМІСТ

Замість вступу	5
Резюме дослідження, ключові висновки та рекомендації	11
Загальний профіль респонденток.....	13
Ключові результати.....	16
Методологія та загальний огляд	19
Огляд міжнародного законодавства та практик політичних партій із посилення доступу жінок до політичної участі	21
Результати дослідження	25
1. Особистий досвід участі жінок у виборчому процесі	26
Рівність доступу до виборів та прояви гендерних й інших утисків за ознаками сімейного стану та віку.....	27
2. Вплив обов'язкової гендерної квоти на посилення політичної участі жінок.....	39
3. Гендерні політики партій, формування виборчих списків та робота із кандидатками.....	41
Залучення жінок політичними партіями та робота з жіночим активом.....	41
Формування виборчих списків.....	43
Участь у партійному будівництві	50
4. Реалізація жінок-депутаток в ОМС після виборів.....	54
Рекомендації	57

Замість вступу

Впродовж жовтня 2020 р. – березня 2021 р. мережа громадських омбудсменів із захисту виборчих прав Громадянської мережі «ОПОРА» проводила дослідження участі жінок у місцевих виборах – 2020 та, зокрема, впливу обов'язкової гендерної квоти у цих виборах на посилення доступу жінок до процесів прийняття рішень.

Жінки складають понад половину населення нашої країни¹. Тож цілком очевидно, що вони повинні мати можливість однаково з чоловіками брати участь в управлінні справами та прийнятті рішень на різних рівнях. Проте з часів незалежності, коли Україна не застосовувала механізмів залучення жінок до складу представницьких органів, жіноче представництво у першому українському Парламенті зменшилося в 10 разів порівняно зі складом останньої радянської (36%) Ради Української РСР і складало всього від 2,7% (скликання 1990 – 1994 років) до 11,8% (скликання 2014 – 2018 років). Після парламентських виборів 2019 року цей відсоток зріс до 20,5. Також чітко простежується оберненість у пропорції представленості жінок в органах місцевого самоврядування: чим вищий рівень має рада – тим менше у ній жінок².

Але й поступове збільшення жіночого представництва в органах влади не стало випадковістю. Виявилось, що загальних декларативних норм про рівність, які закріплює Конституція України³, не було достатньо, щоб таку рівність фактично забезпечити. Через 14 років після проголошення незалежності Верховна Рада України прийняла Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який окремим розділом урегульовує питання гендерно збалансованої участі у громадсько-політичній сфері⁴. У 2012 році Парламент приймає ще один важли-

.....
1 Детальніше: <https://cutt.ly/vcByO5K>

2 Більш детально про це можна дізнатися з матеріалу Громадянської мережі ОПОРА «Вибори навиворіт 3. Від чого залежить участь жінок у політиці. Вибори навиворіт про гендерні квоти, сексизм в українському парламенті та приклад Фінляндії». URL: <https://cutt.ly/RcDIVIY>.

3 Стаття 21 Конституції України проголошує, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; а ст. 24, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується, зокрема, наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності.

4 Йдеться про Розділ III Закону 2866-IV, який у статтях 15 та 16 встановлює законодавчі норми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі (виборах до Парламенту зокрема) та у сфері державної служби та служби в органах місцевого самоврядування.

вий рамковий Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який більш комплексно визначає питання дискримінації, охоплюючи громадсько-політичну діяльність (ст. 4).

Зрештою, це дає поштовх до більш конкретних кроків. З 2014 року політичні партії зобов'язують на рівні статуту визначати квоту, що забезпечить не менше 30% представленості жінок і чоловіків у партійному списку на парламентських виборах⁵. А вже у 2015 році в оновленій редакції Закону України «Про місцеві вибори» з'являється подібна норма, за якою *«представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку»*. Тобто правило гендерного квотування «спускається» і на рівень представницьких органів у громадах. Але навіть ці норми не гарантували того, що політичні партії будуть їх ретельно дотримуватися. Однією з причин було те, що порушення правил квотування, по суті, не мало для партій ніяких юридичних наслідків, а виборчі комісії без особливих проблем реєстрували виборчі списки та допускали кандидатів до участі у виборах. Ця тенденція посилилася практикою Центральної виборчої комісії та судів⁶.

Зрештою, тільки із набуттям чинності на початку 2020 року Виборчого кодексу України гендерна квота фактично закріплюється на рівні 40% і стає не лише обов'язковою для політичних партій (адже у випадку її недотримання виборчі комісії повинні відмовляти у реєстрації всього виборчого списку партії), але й визначає порядок розташування жінок та чоловіків у кожній п'ятірці виборчого списку. Ч. 7 ст. 2020 Виборчого кодексу встановлює: «Під час формування переліку кандидатів до відповідної ради організація партії повинна забезпечити представництво не менше 30 відсотків осіб однієї статі у загальній кількості кандидатів до відповідної ради». Абзац перший частини дев'ятої статті 219 передбачає, що під час формування єдиного та територіальних виборчих списків організація партії повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі), а абзац другий: у разі формування організацією партії єдиного та територіальних виборчих списків з кількістю кандидатів у депутати, яка не є кратною

.....

5 Відповідні зміни були внесені до Закону України «Про політичні партії в Україні» Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства з питань проведення виборів» №709-VII від 01.02.2014.

6 Детальніше: <https://cutt.ly/8cDPFUU>

п'яти, до останніх у списку кандидатів (від 1 до 4) застосовується вимога щодо почергового включення кандидатів різної статі до списку. За ст. 230 Кодексу, територіальна виборча комісія відмовляє в реєстрації кандидатів у депутати, включених до виборчих списків місцевих організацій політичних партій або до переліку кандидатів у депутати в багатомандатних виборчих округах на відповідних місцевих виборах, якщо означені правила гендерної квоти (порядок висування кандидатів) не були дотримані.

Хоча і ці доволі категоричні та недвозначні нововведення не забезпечили стовідсоткове дотримання політичними партіями та виборчими комісіями гендерної квоти, все ж її вплив на залученість жінок до виборчого процесу був очевидно прогресивним.

Громадянська мережа ОПОРА вирішила дослідити це питання на основі особистого досвіду кандидаток, які балотувалися на місцевих виборах 2020 року.

Основна частина дослідження побудована на якісному аналізі відповідей **290 респонденток** від політичних партій, які подолали виборчий поріг. ОПОРА розробила два типи поглиблених опитувальників для жінок-кандидаток, які містили 14 питань загального характеру та додаткові блоки запитань для кандидаток, які не здобули достатньої кількості голосів, та жінок, які отримали мандат за результатами виборів. Змістовно ці питання об'єднані у три блоки: 1) особистий досвід участі жінок у виборах; 2) внутрішні політики партій щодо залучення жінок; 3) перший досвід роботи в ОМС після обрання.

Перед початком спілкування ми гарантували нашим респонденткам цілковиту анонімність, тому ніде не зазначаємо їхніх імен чи інших персональних даних. Разом з тим доволі багато жінок не заперечували, щоб у викладенні дослідження ми використовували їхні цитати. Фактично, ми зібрали 290 історій жінок про їхній особистий досвід політичної участі. Для майже $\frac{3}{4}$ це був новий етап у житті, адже балотувалися вони вперше.

Наразі пропонуємо бліц ключових результатів, підкріплених вибіркови-ми цитатами кандидаток. У наступних розділах звіту ми наводимо більш детальні результати дослідження, включно з їх кількісною інтерпретацією, де це можливо.

1. Більшість жінок стверджувала, що рішення балотуватися було їх особистим, а основною мотивацією стало бажання щось змінити у громаді чи країні в цілому.

«На мою думку, молоді люди не мають залишатися осторонь виборчого процесу в Україні. Сьогодні, на превеликий жаль, нам бракує компетентних людей у міській раді. На вибори 2020 я йшла з конкретними ідеями щодо покращення життя нашої громади. Я дуже люблю наше місто, я тут виросла, вчилася, працюю і в майбутньому бачу себе тут».

2. Не всі кандидатки обізнані із тим, як формуються виборчі списки і лише близько чверті вважають, що рішення політичних партій про включення їх до єдиного та територіального виборчого списків під певним номером є справедливим та належним. Це може свідчити про те, що партії не мають прозорих та зрозумілих механізмів формування виборчих списків. Практика праймеріз є радше винятком, ніж правилом у практиці політичних партій.

«Мені невідомо, які були критерії [включення кандидатів до партійного списку]. Це недолік, я вважаю, цієї політичної сили, тому що все це було непрозоро... Я питала, чому не було праймеріз, але чітких пояснень... не було надано».

3. Більшість опитаних жінок стверджує, що не зіштовхнулися з будь-якими гендерно обумовленими перешкодами щодо себе під час виборчої кампанії. Але, подекуди, їхні відповіді демонструють чіткі стереотипні уявлення як у них самих, так і в колег з партії, виборців чи близького оточення кандидаток, а також існуючі бар'єри, наприклад, у доступі до партійних ресурсів чи формуванні списків.

«Поступово гендерний бар'єр вже нівелюється».

«Жінкам навіть легше спілкуватися з людьми, бо вони більш щирі».

«Не було проблем, що я жінка. Але жінок включали по залишковому принципу. Чоловіки готові були платити. Зрозуміло, що без квоти жінки б не пройшли, хоча відбір був серйозним. Мене запитували, чим я можу бути корисна. Але загалом ми нарівні працювали».

«Колеги по списку, як би вони тобі не посміхались, вони тебе не сприймають як рівноцінного кандидата».

*«Жінки були обмежені в [партійних] ресурсах.
Партією керують чоловіки».*

«Я думаю, що до фінансових ресурсів, все ж таки, доступ був більше у чоловіків. Що стосується медійних ресурсів — то тут, я вважаю, у нас був абсолютно рівний доступ, і партія особисто для мене зробила все, що могла, в плані медійної підтримки».

«Мабуть, рівні можливості як у чоловіків, так і у жінок, всіма ресурсами користувалися однаково».

**Резюме дослідження,
ключові висновки
та рекомендації**

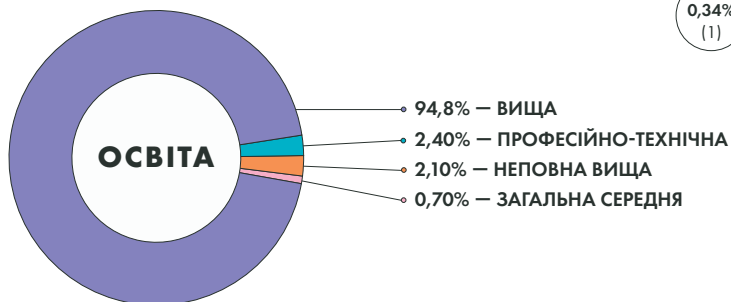
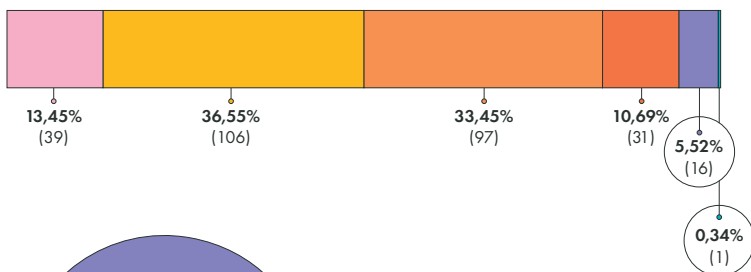
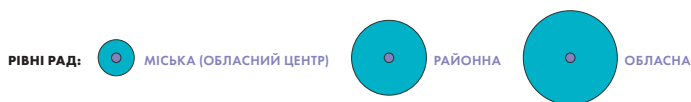
В опитуванні взяли участь кандидатки з усіх областей України та м. Києва. Належність до тієї чи іншої політичної партії не була фокусом цього дослідження, проте у кожній області респонденток обирали за такими критеріями: по 4 кандидатки від кожного типу місцевої ради: міської (у обласному центрі), обласної та будь-якої однієї районної ради. При цьому двоє з таких кандидаток не пройшли до ради, а двох — обрано. За можливості, в межах ради одного рівня, опитування проводилося серед кандидаток від різних політичних сил.

Результати дослідження свідчать, що попри помітну динаміку (позитивний вплив гендерної квоти підтвердили понад 95% опитаних), в Україні ще досі існує чимало бар'єрів для дійсно рівного доступу та залучення жінок до виборчого процесу і їх ефективної представницької діяльності в органах місцевого самоврядування. Серед таких перешкод: психологічні, економічні, соціальні, брак активності самих партій та труднощі, пов'язані із законодавчим регулюванням.

Підсумковий аналіз зібраного матеріалу здійснений в контексті міжнародних та національних правових стандартів, розроблених для забезпечення гендерної рівності у політичних процесах.

На основі аналізу сформовані рекомендації з урахуванням побажань та пропозицій респонденток.

Загальний профіль респонденток

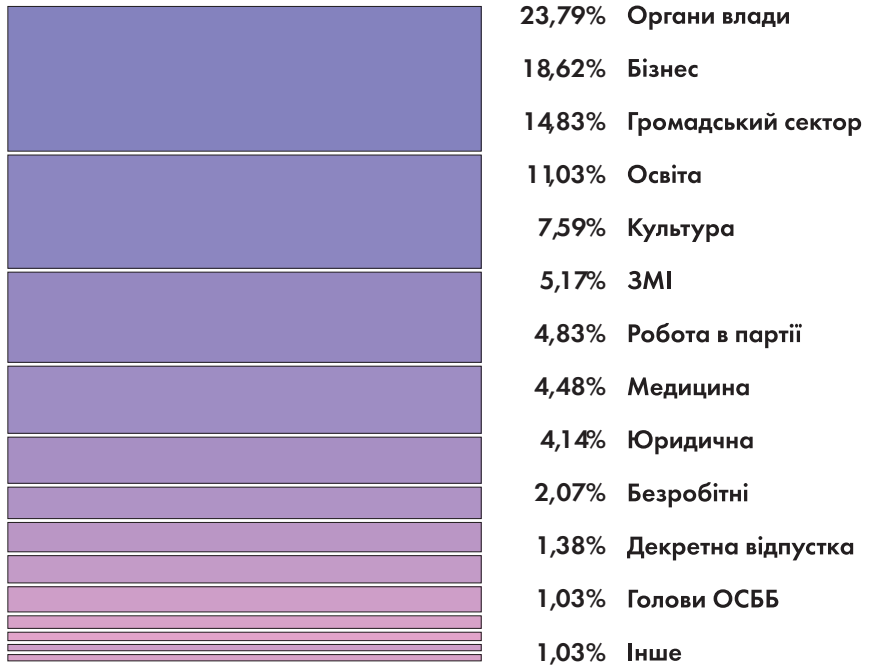

Вік — від 20 до 71 року. При цьому респонденток у віці 20-29 років — 39 жінок; 30-39 років — 106; 40-49 років — 97; 50-59 років — 31; 60-69 років — 15; 71 рік — 1; 1 — не зазначила віку.

275 кандидаток (94,8%) мають вищу освіту, 7 (2,4%) — професійно-технічну, 6 (2,1%) — неповну вищу, 2 (0,7%) — загальну середню.

За попередньою зайнятістю 69 кандидаток (23,8%) мали досвід роботи в ОМС чи органах виконавчої влади різного рівня, а 14 (4,8%) — вже працювали в політичних партіях; 54 жінки (18,6%) прийшли в політику зі сфери бізнесу або підприємництва, а 43 (14,2%) — займалися волонтерською, громадською, благодійною діяльністю; 32 кандидатки (11%) прийшли на вибори зі сфери науки та освіти різного рівня; 15 (5,2%) — з інформаційної сфери (журналісти, керівники або співробітники телерадіокомпаній, медіаресурсів); 22 (7,6%) — зі сфери творчості, культури та інших видів зайнятості, в т. ч. й робітничих професій; 13 (4,5%) кандидаток працювали у системі медицини (лікарі, керівники медичних закладів); 12 (4,1%) — представники юридичної сфери (адвокати, система безоплатної вторинної правової допомоги); 6 (2,1%) були безробітними на момент, коли вони балотувалися; 4 (1,3%) перебували у декретній відпустці по догляду за дитиною з інвалідністю; 3 (1%) — голови ОСББ; 2 (0,7%) — студенти та 1 (0,3%) — пенсіонерка.

Попередня зайнятість

Ключові результати

1. Запровадження гендерної квоти в законодавство безперечно сприяло тому, що політичні партії почали спрямовано залучати більшу кількість жінок та включати їх до списків за певним порядком. Водночас ця кількість не завжди свідчила про інклюзивність партій, і траплялися випадки залучення «технічних» кандидаток (*тобто, включення кандидаток в список з метою формального виконання законодавчої норми, а не в цілях їх повноцінного залучення до виборчої кампанії*).
2. Лише 5 респонденток зізналися, що їх відразу залучали як «технічних кандидаток», проте аж 120 (понад 41%) зазначили, що їм відомо про випадки такого залучення іншими політичними силами. Така розбіжність може, хоч і не обов'язково, свідчити про те, що відсоток формального включення жінок до виборчих списків насправді міг бути досить високим.
3. Більшість політичних партій не має внутрішніх політик чи сталих практик із залучення жінок, гендерно-орієнтованих програм навчання та підготовки жінок до виборів, як і механізмів системної співпраці із жінками, які отримали представницький мандат, та залучення до партійного будівництва. Як правило, діяльність партій у вказаних сферах носить більше спорадичний характер і обумовлена виключно електоральними цілями.
4. Переважна більшість (82%) респонденток визнала, що під час місцевих виборів – 2020 мала рівний доступ до ресурсів політичної партії як і чоловіки, хоча деякі респондентки стверджували, що жінки мали менший доступ, зокрема до фінансових ресурсів партій.
5. Не всі кандидатки обізнані з тим, як формуються виборчі списки і лише близько чверті вважають, що рішення політичних партій про включення їх до єдиного та територіального виборчого списків під певним номером є справедливим та належним. Це може свідчити про те, що партії не мають прозорих та зрозумілих механізмів формування виборчих списків.
6. Включення до першої десятки списку, зокрема територіального, не обов'язково забезпечить позитивний результат, але, як правило, жінки з числа тих, хто отримали представницький мандат, були включені до першої десятки в єдиному багатомандатному виборчому списку (понад 80%) та територіальному виборчому списку (понад 76%).
7. Понад 90% кандидаток заперечували, що піддавалися будь-якому тиску з боку партії під час виборчої кампанії чи отримували пропо-

зиції відмовитися від мандата після оголошення результатів виборів. Натомість інші 10% зазначали, що відчували зневажливе або поблажливе ставлення до себе з боку колег по партії, як і нерівний доступ до ресурсів, зокрема фінансових.

8. Більшість жінок, які вирішили балотуватися на виборах, мотивувало бажання впливати на важливі процеси у своїй громаді в різних сферах, дехто розглядав це як логічне продовження своєї громадської або іншої діяльності, перспективу розвитку та здобуття нового досвіду. Понад 12% опитаних сказали, що прийняли рішення, бо їм запропонували балотуватись політичні партії, високо оцінивши професійні здобутки та репутацію цих жінок.
9. Лише близько 10% із числа жінок, які не здобули перемогу на минулих місцевих виборах, не планують повторно брати участь у виборчих перегонах в майбутньому. Більшість, навпаки, налаштована балотуватися. Це свідчить про зростання зацікавленості жінок у політиці та готовності брати в ній активну участь.
10. Абсолютна більшість жінок повідомила, що рішення приймали самостійно або ж обговорювали його з близькими, щоб раціонально спланувати догляд за дітьми та розподілити інші сімейні обов'язки.
11. Майже 96% жінок стверджували, що доступ до виборів був однаковим як для чоловіків, так і для жінок. І більше 90% опитаних заперечували факти проявів сексизму щодо себе у зв'язку з участю у виборах. 53 кандидатки (18,3%) повідомили, що до них застосовувався «чорний піар» і 17 жінок (6%) зазнали утиску за віковою ознакою (ейджизм) — як у випадках, коли кандидатки були молоді (переважно до 30 років), так і тоді, коли їх вік складав понад 60 років. Водночас **абсолютна більшість опитаних (понад 90%) визнають існування бар'єрів у доступі жінок до політичної діяльності.**
12. Наведені респондентками приклади гендерних та пов'язаних з ними утисків демонструють досі стійку й тривожну статистику стереотипного та іноді й ворожого ставлення до політичних жінок за ознаками статі, сімейних ролей.
13. Більшість жінок пов'язують успіх чи поразку у виборчих перегонах, готовність виконувати активні функції в ОМС у першу чергу з особистісними факторами: досвідом, знаннями, вмінням комунікувати з виборцями, активністю під час виборчої кампанії та в міжвиборчий період, власною мотивацією, іміджем та впізнаваністю. Ще частина говорить про брак фінансових ресурсів, підтримки політичної партії чи її рейтингу, розміщення у виборчих списках.

14. Істотна більшість від числа кандидаток, які не пройшли на виборах — 104 жінки (71,7% зі 145) — підтримує ідею запровадження нарівні з партійними списками незалежних (безпартійних) кандидатів, проте лише незначний відсоток жінок розглядає це як опцію для балотування на наступних виборах.
15. Більше ніж половині кандидаток, які здобули представницький мандат, пропонували очолити фракції чи комісії в органах місцевого самоврядування, хоча не всі ці пропозиції прийняли. Самі жінки не надто активно висловлювали ініціативи до такого активного позиціонування себе в ОМС, але й навіть тоді, коли жінки проявляли ініціативу, не кожного разу вони були підтримані. Водночас 78,6% жінок (114) задоволені своєю позицією (роллю) в ОМС після обрання, а 88,2% (128) — задоволені або ж мають вплив на процес прийняття рішень у фракції.

На основі дослідження, враховуючи думки та побажання респонденток, ми сформуваємо комплексні рекомендації, адресовані різним суб'єктам: державним (Парламенту, Уряду та Міністерству освіти і науки, Національній Раді телебачення та радіомовлення, Національній поліції України) та місцевим органам влади, політичним партіям і медіа. Ці рекомендації спрямовані як на зміну законодавства та його практичного втілення, так і на формування та зміну практик і діяльності самих органів влади, ЗМІ та політичних партій.

Детальні рекомендації викладені в останньому розділі цього звіту.

Методологія та загальний огляд

Дослідження здійснювалося у 2 етапи:

1. Жовтень–грудень 2020 року: проведення серій коротких інтерв'ю із жінками-кандидатками до міських рад обласних центрів чи обласних рад та лідерами місцевих осередків політичних партій (всього – 16 інтерв'ю), вибірковий аналіз контенту локальних ЗМІ в аспекті риторики щодо жінок-кандидаток на місцевих виборах (опрацьована 91 медіазгадка), аналіз практики формування списків партій з дотриманням гендерних квот (проаналізовано 75 судових рішень). Опрацьовані первинні результати дослідження, яке дало загальне розуміння проблематики та її «болючих точок».
2. Січень–березень 2021 року: після завершення першого етапу ОПОРА провела серію інтерв'ю, як описано вище. Вибірка опитування формувалася для отримання якісних даних на основі аналізу відповідей респонденток. Ми не ставили за мету сформуванню кількісно репрезентативну вибірку.

Застосована Методологія є пілотним інструментом і спрямована на виявлення загальних тенденцій реалізації жінками – громадянками України свого пасивного виборчого права, тобто – права бути обраними до органів місцевого самоврядування різних рівнів під час місцевих виборів 2020 року. Водночас чимало висновків, отриманих за дослідженням, є застосовними до характеристики становища жінок у виборчому процесі в цілому, а не лише на місцевих виборах.

У першому етапі також здійснювався рандомний моніторинг місцевих **(у розрізі областей) інформаційних ресурсів** (онлайн, друкованих) на предмет висвітлення участі жінок у Місцевих виборах – 2020. Разом виборчі омбудсмени проаналізували понад 90 медіазгадок за параметрами: негативна, нейтральна, позитивна тональність новини.

Окрім того, виборчі омбудсмени активно спостерігали за процесом реєстрації списків кандидатів від місцевих осередків політичних партій та аналізували випадки відмов у реєстрації чи оскарження реєстрації таких списків через порушення законодавства про дотримання виборчої квоти. Аналіз охоплював як рішення територіальних виборчих комісій, так і судову практику (проаналізовано понад 70 рішень судів різних областей України).

Огляд міжнародного законодавства та практик політичних партій із посилення доступу жінок до політичної участі

У 2002 році Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія) прийняла Кодекс належних практик з виборчих питань (Code of Good Conduct in Electoral Matters⁷). Пункт 2.5 цих Практик має назву «Рівність та паритет статей» і стверджує, що: «Правові норми, що вимагають серед кандидатів мінімальний відсоток осіб кожної статі, не повинні розглядатися як такі, що суперечать принципу рівного виборчого права, якщо вони мають конституційну основу» (тут і далі неофіційний переклад — авт.). У 2010 році Парламентська Асамблея Ради Європи затвердила Резолюцію 1706 (2010)⁸ «Збільшення представництва жінок у політиці через виборчу систему». У пункті 4 Резолюції зазначено: «Зміна виборчої системи на більш сприятливу для представництва жінок у політиці, зокрема шляхом прийняття гендерних квот, може призвести до більш гендерно збалансованого, а отже, більш законного прийняття політичних та громадських рішень».

У справі Зевнік та інші проти Словенії (Metka ZEVIK and Others v. Slovenia)⁹, 2019) Європейський суд з прав людини наголосив, «що досягнення рівності статей сьогодні є головною метою в державах-членах Ради Європи» і що її [Ради Європи] інституції розглядають відсутність гендерного балансу в політиці як загрозу легітимності демократії та порушення права на гендерну рівність» (§34). Тож Суд визнав законною, необхідною та пропорційною відмову в реєстрації кандидатів від партії, яка не дотрималася гендерних квот, та визнав її заяву одностайно непринятною.

Безумовно, гендерна рівність є елементом більш широкого принципу недискримінації — тобто забезпечення рівного доступу до реалізації прав та свобод кожній людині, незалежно від її певних ознак, включаючи стать та гендерну ідентичність. Відповідно, гендерна рівність у політичному процесі є ще вужчою та більш специфічною сферою.

Тому існують універсальні та регіональні міжнародні стандарти, які визначають засади рівності у людській гідності та правах. Такі стандарти діють для всіх держав світу (наприклад, Преамбула Статуту ООН (1945), Загальна Декларація прав людини (1948), статті 1,2) або для держав певного регіону (наприклад, Протокол №12 (2000) до Європейської Конвенції

7 <https://rm.coe.int/090000168092af01>

8 <https://cutt.ly/3cBuy8R>

9 <https://cutt.ly/tcBuwMp>

про захист прав людини та основоположних свобод (1950), дія якого поширюється на держави, які ратифікували Конвенцію та цей Протокол).

Для врегулювання більш конкретних сфер (гендерної рівності в цілому та гендерної рівності в політичних процесах) створені спеціальні положення та інструменти, як-от: Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) та Факультативний протокол до неї (1999), стаття 3 Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права (1966) або Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека» та інші.

Ці міжнародні стандарти спрямовані як на зміну представництва та управління на міжнародному рівні, так і на стимулювання держав до запровадження ефективних національних механізмів для досягнення фактичної рівності, в тому числі й гендерної. Впровадження часто забезпечується через законодавчі зміни, посилення інформування та правової просвіти, навчання людей, пристосування інфраструктури та середовища, регулювання медійної сфери (наприклад, притягнення до відповідальності ЗМІ, які поширюють сексистський контент), конкретні стимули (в т. ч. й щодо заохочення жінок до політичної діяльності та участі в управлінні на різних рівнях) тощо.

Усі перераховані документи є обов'язковими для України або через ратифікацію (тобто — визнання державою обов'язкової юридичної дії на своїй території) або через повноваження органу, який прийняв документ (зокрема, Резолюцію Ради безпеки ООН 1325 [2000]). Це означає, що Україна має конкретні юридичні зобов'язання створити такі механізми та умови, за яких як чоловіки, так і жінки матимуть рівний доступ до участі у політичному житті на всіх рівнях. Важливо, що такий доступ має бути не ілюзорним (декларативним), а справжнім. До прикладу, ілюзорним є забезпечення рівності прав жінок та чоловіків у виборчому процесі, коли політичні партії формально набирають достатню кількість жінок, щоб зареєструвати виборчий список, а потім змушують або спонукають їх відкликати свої кандидатури — чи на етапі остаточного формування списків, чи навіть на етапі складання присяги про службу в органі місцевого самоврядування, якщо жінку обрали.

Окрім загальнодержавних механізмів (законодавчого регулювання, включно із обов'язковими гендерними квотами, контролем та застосуванням санкцій тощо), відзначимо кілька вдалих, на наш погляд, практик, що їх можуть застосовувати політичні партії. До них належать, наприклад:

створення «жіночого крила» та комітетів в межах партій, резервування спеціальних фондів для навчання та підготовки жінок до участі у виборах та політичного лідерства, надання фінансового стимулювання та допомоги жінкам-кандидаткам, створення платформ для діалогу про лобіювання жіночого лідерства та політичної участі, введення паритетної участі жінок і чоловіків в усіх процесах діяльності політичних партій, включаючи формування органів, структур, прийняття рішень тощо¹⁰. Цікавим є також досвід Польщі **із заохочення політичних партій, з-поміж іншого, проводити внутрішній аудит принципу гендерної рівності**¹¹.

10 Детальніше: <https://cutt.ly/JcGSibY>

11 Детальніше: <https://cutt.ly/CcKX8U8>

Результати дослідження

1. Особистий досвід участі жінок у виборчому процесі

У першому змістовому блоці дослідження, ОПОРА з'ясувала, яким є особистий досвід жінок-кандидаток у місцевих виборах, зокрема: чи було це їхнім власним свідомим вибором і що саме мотивувало до участі у виборах, чи відчували вони підтримку, чи, навпаки, зазнавали утисків або ж іншого негативного ставлення під час виборчої кампанії, їхні міркування про доцільність виборчої квоти та інших змін у законодавстві, їхнє бачення причин і факторів, які допомогли їм подолати виборчий бар'єр чи, навпаки, перешкодили цьому. Ми також запитували жінок, які не здобули представницького мандата, про їхні плани щодо політичної участі в майбутньому.

Жінки, які балотувались на місцевих виборах в жовтні 2020 року, є дуже різними: за своїми поглядами, сферою діяльності, кар'єрним шляхом — а також навіть у ставленні до гендерної квоти, що була введена у Виборчому кодексі.

Природно, що введення квоти стало викликом і для самих політичних партій, особливо в малих регіонах. Частково цим можна пояснити і факти залучення «технічних кандидаток», тобто випадкових жінок, яких партія залучала виключно задля формального виконання вимог законодавства.

Також ми помітили, що жінки досить часто відчували невпевненість у собі і своїх навичках, коли приймали рішення балотуватися, хвилювалися про те, чи їх похід в політику не спричинить поганих наслідків для їхніх сімей і дітей.

Мотивацією до участі у місцевих виборах кандидатки називали їх особисте бажання щось змінити в своїй громаді.

Загалом жінки, що балотувались, бачили депутатство як продовження своєї громадської діяльності та зазначали, що їх рішення піти на вибори було зважене, адже в них є достатньо знань та досвіду в своїх сферах, а їх робота на благо громади буде ефективнішою та результативнішою, якщо вони стануть депутатками. **Найчастіше жінки пояснювали свої наміри піти на вибори бажанням мати вплив на рішення, що є важливими для громади:** зокрема, у питаннях освіти, дітей, соціальної сфери, культури, допомоги потребуючим, покращення житлово-комунальної сфери тощо. Окрім того, серед причин називали можливість **здобути новий для**

себе досвід, особистісний та кар'єрний розвиток чи навіть здійснення давньої мрії. Декілька респонденток, що прийшли з бізнесу, зазначали про бажання покращити умови ведення малого бізнесу через можливість вплинути на регулювання щодо бюрократичного навантаження на бізнес.

«Хотіла балотуватись для того, щоб щось змінити, щоб показати, що як молоді люди-політики, так і жінки в політиці можуть щось змінити, можуть впливати на якісь рішення, їх будуть слухати, дослуховуватися і брати їх позицію до уваги», — зазначила одна із кандидаток.

35 респонденток (12,1%) розповіли, що партії пропонували їм балотуватися через те, що ці жінки мали попередній політичний досвід, досягнення та хорошу репутацію і така пропозиція виявилася привабливою. Подібно, деякі приймали таке рішення після того, як колеги, друзі чи виборці висловлювали їм таку пропозицію та закликали їх піти в політику.

Тобто, для частини жінок одним із вагомих факторів мотивації до політичної участі стали зовнішня підтримка та заохочення, вочевидь, поєднана із особистою зацікавленістю та заснована на попередньому досвіді й активності.

Рівність доступу до виборів та прояви гендерних й інших утисків за ознаками сімейного стану та віку

«Колеги по списку, як би вони тобі не посміхались, вони тебе не сприймають як рівноцінного кандидата».

Оскільки щодо жінок поширені гендерні ролі відповідальності за виховання дітей та виконання інших сімейних обов'язків, сприйняття жінки в цілому, ми вирішили дослідити, наскільки цей фактор впливав на прийняття рішення участі у виборах.

Анкета містила кілька запитань, пов'язаних із поєднанням політичної діяльності жінок та сім'ї, можливих гендерних та інших утисків або нерівності: чи потребувала жінка погодження з боку близьких або рідних свого рішення балотуватися на виборах; наскільки рівним був доступ жінок та чоловіків до участі у виборах; чи зіштовхувались жінки-кандидатки з

будь-якими труднощами під час виборчої кампанії, що були пов'язані з їхньою статтю; чи розглядають респондентки сімейні обов'язки як бар'єр успішної перспективи участі жінок у виборчому процесі; а також відкрите питання про те, що вплинуло їхню участь у виборах.

Ми помітили, що, відповідаючи на прямі запитання, які стосувалися респонденток безпосередньо (потреби узгоджувати рішення балотуватися з рідними, особистий досвід сексистського ставлення з боку інших під час виборчої кампанії, цілеспрямованість участі у виборах), жінки, як правило, не помічали або не визнавали таких проявів. Натомість, аналізуючи інформацію щодо інших, наприклад, чи відомі випадки залучення «технічних кандидаток», які існують бар'єри для політичної участі жінок тощо, простежувалася протилежна тенденція.

Наприклад, абсолютна більшість жінок казала, що рішення приймали самостійно або ж обговорювали його з близькими, щоб раціонально спланувати догляд за дітьми та розподілити інші сімейні обов'язки, і лише 5 жінок (менше 2% опитаних) визнали, що вони не мали справжнього наміру отримати представницький мандат, а «допомагали друзям».

Також, за шкалою від 0 до 5 рівності доступу до участі у виборах жінок та чоловіків, 129 респонденток (44,5%) оцінили такий доступ максимально, тобто у 5 балів, 92 (31,7%) — у 4 бали, 57 (19,7%) — у 3, і лише 12 опитаних (3,1%) вказали від 0 до 2. Тобто, майже 96% жінок стверджували, що доступ до виборів був однаковим як для чоловіків, так і для жінок. Водночас майже 95% опитаних вказали на те, що досі існують бар'єри для політичної участі саме жінок в Україні, хоча й не визнавали дію таких бар'єрів щодо себе.

На запитання про те, чи зазнавали жінки щодо себе проявів сексизму у зв'язку із участю у виборах, знову ж таки, більше 90% опитаних заперечували такий негативний досвід щодо себе. І лиш кілька зазначили, що відчували зневажливе або недовірливе ставлення з боку виборців та іноді колег. Дещо більше, 53 кандидатки (18,3%), повідомили, що до них застосовувався «чорний піар» і 17 жінок (6%) зазнали утиску за віковою ознакою (ейджизм) — як у випадках, коли кандидатки були молоді (переважно до 30 років), так і тоді, коли їх вік складав понад 60 років.

Утиски кандидаток

9,3%

Неприховане
упереджене
ставлення (сексизм)

6%

За віком
(ейджизм)

18,3%

Стикались
з чорним піаром

Досить ілюстративною є фраза однієї з кандидаток на запитання «Чи відчували Ви тиск або негативне ставлення / ігнорування (незалучення) з боку колег із політичної партії, близьких, родичів чи виборців у цілому за ознаками статі? Якщо «так», то як саме це проявлялося?» — «Колеги по списку, як би вони тобі не посміхались, вони тебе не сприймають як рівноцінного кандидата».

40 респонденток (13,8%) зазначали, що своє рішення балотуватися вони або погоджували, або обговорювали зі своєю сім'єю (чоловіком, батьками), в той час як 19 (6,6%) жінок повідомили, що такої потреби в них не було. Одна кандидатка сказала, що якби сім'я її не підтримала, вона б відмовилась від рішення балотуватися. Чотири кандидатки також зазначили, що їх рідні (а саме батьки, діти) були проти, але це ніяк не повпливало на їх остаточне рішення. З досвіду кількох респонденток простежувалося стереотипне сприйняття жінок у політиці з боку їх рідних. Наприклад, були відповіді, що рідні «одразу не сприйняли [похід в політику] серйозно» або ж «мама переживала, тому що мала певне упереджене ставлення до жінок у політиці». В цілому кандидатки пояснювали, що, приймаючи рішення брати участь у виборах, усвідомлювали обсяг необхідного залучення

до цього процесу та затрат власних сил і ресурсів. Відповідно, вони розуміли, що не зможуть приділяти стільки ж уваги та часу родині, і тому ретельно планували й узгоджували з близькими питання такої участі.

Рішення балотуватись

Допомагали закрити виборчу квоту

1,72%

Власне рішення

98,28%

Натомість, відповідаючи на запитання «які, на їхню думку, основні бар'єри, що обмежують доступ жінок до включення до списку кандидатів / обрання депутатами місцевого рівня: 1 – фінансові; 2 – сімейні; 3 – особисті (психологічні); 4 – низький рівень довіри до жіночого лідерства або оберіть свій варіант», **більше 50% опитаних жінок вказали, що побутові, сімейні, домашні обов'язки є одними із найпоширеніших бар'єрів.** 145 жінок (50%) зазначили пункт 2 «сімейні», і з них 39 (13,5%) – лише цей пункт. Окрім того, у власних варіантах також вказували на «патріархальне суспільство», стереотипне сприйняття: «жінка берегиня»; «жінки дуже багато беруть на себе зобов'язань, пов'язаних із домашнім побутом»; «жінка більше зайнята домашніми та сімейними клопотами, тому не може приділяти таку увагу політичній активності, як чоловіки. До жінок ставляться більше як до домогосподарок, вважаючи політику не жіночою справою»; «Жінка, щоб потрапити до списку, має бути красивою. Таку як Меркель не оберуть. Чоловік може бути будь-яким, а жінка гарна картинка» та інше подібне. Одна із респонденток зазначила: «були випадки, коли кандидатки відмовлялись від балотування через те, що їх сім'я була проти».

Також ми помітили, що жінки, які виховують малих дітей, частіше згадували про критичне ставлення чи сприйняття їх політичної діяльності або в цілому жінки в політиці з боку суспільства¹². Одна з респонденток розповіла, що жодних утисків з боку однопартійців чи колег не відчувала, родина також її підтримувала, адже до того вона вже тривалий час була активною. А от серед виборців іноді доводилося чути різні негативні вислови: *«Ви знаєте, є стереотип, що жінка слабша, що чоловік краще може захистити. В мене були зустрічі з виборцями, і коли я розповідала про свою програму, вони, деякі з них, задавали питання: «А ви не боїтесь увечері ходити отут на наші зустрічі?» Та ні, особливо середнього віку, ближче до літнього віку чоловіки казали: «Та, в наші часи, за наших часів, (СРСР чи коли вони були молоді) дівчата нянчили дітей. Про які там вибори казали! Придумали ото! А зараз...» Отак от грубо, такими висловами і далі, не моргнувши оком: «У вас є діти?» Ви заміжня? Чи ви замість реалізації в родині це тут кар'єрою вирішили займатися?!»*

Серед інших бар'єрів для політичної участі жінок респондентки називали особисті (психологічні) – 113 (89%), фінансові – 86 (29,7%), низький рівень довіри до жіночого лідерства – 51 (15,7%). Ці ж причини часто зустрічалися й у відкритих доповненнях до варіантів відповіді цього питання.

15 (5,2%) кандидаток зазначили, що не помітили перешкод до участі жінок у виборах або ж такі бар'єри були однаковими для чоловіків і жінок.

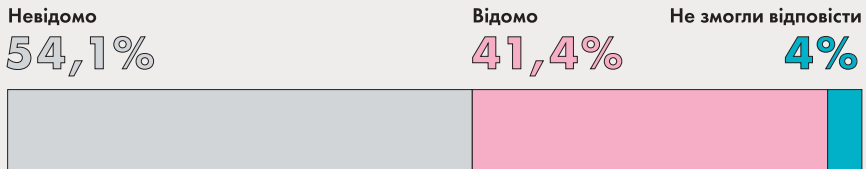
Відчутний дисонанс простежується також у тому, що лише **5 респонденток (1,7%) зізналися**, що брали участь у виборах, аби «допомогти закрити гендерну квоту», але **120 (41,4%) вказали**, що їм відомо про залучення «технічних кандидаток» іншими партіями. Наприклад, одна із жінок сказала: *«Ні, я його [рішення балотуватися] ні з ким не погоджувала, це був як певний жест дружньої допомоги моїм друзям, які також балотувалися. Ввели ці гендерні квоти, і тоді не всі партії змогли набрати необхідну кількість жінок-учасників»*. При цьому і таке рішення було виваженим. Але й траплялися інші випадки: *«Спочатку не мала бажання, насправді просто по-*

.....

12 Після проведення опитування, але під час підготовки цього звіту в м. Рівному відбувся доволі гучний випадок, пов'язаний із участю місцевої депутатки в публічних заходах разом зі своєю дитиною. Чимало користувачів соціальної мережі Facebook висловлювали різку критику депутатці, а також позицію, що жінка повинна або лишатися з дітьми вдома, або ж відводити їх до дитячого садка. Громадянська мережа ОПОРА опублікувала щодо цього заяву, в якій розцінює такі висловлювання як форму дискримінації, а саме утиски та сексизм за ознакою гендерної ролі жінки в контексті її політичної діяльності.

просили закрити гендерну квоту. А потім в процесі подумала «чому б ні», якщо не я, то хто. Тому що працюю з молоддю, дітьми і хотілося б вносити певні зміни в наше місто, бо з молоддю ніхто практично не працює. Рішення було виважене».

Залучення «технічних кандидаток»

Разом з тим жінки, які не мали початкової внутрішньої мотивації до участі у виборах, не змогли набрати достатньої кількості голосів.

Така розбіжність може, хоч і не обов'язково, свідчити про те, що відсоток формального включення жінок до виборчих списків, насправді, міг бути досить високим.

Простежується тенденція, що жінка має відповідати низці критеріїв, щоб «zasлужити» своє місце в політиці: середній вік, матір (але не багатодітна!) і дружина, має значні заслуги в громадському і професійному житті, повинна докласти певних зусиль, щоб бути почутою. Жінкам-політикиням ніби-то треба довести виборцям та колегам, що вони «відбулись» як жінки в своїй стереотипній гендерній ролі і мають всі необхідні вміння, навички, час, щоб працювати на благо громади та змін. Як влучно резюмувала одна з кандидаток: «До нас, до жінок, вдвічі більші вимоги, ніж до чоловіків, а може і втричі. Щоб чоловіку себе зарекомендувати, потрібно гарно вийти, привітати жінок, розказати, як ви до них гарно відноситеся, і прихильниці ваші будуть. А мені потрібно вийти, поговорити, щоб вони мене нарешті почули, потім їх треба зацікавити, і найголовніше — щоб вони в мене повірили, що я та, я дійсно зможу їх проблему вирішити. Тому жінці набагато важче пробитись у велику політику».

Стереотипний поділ на «чоловічу» та «жіночу» ролі в суспільстві, характери, сфери діяльності, поведінки присутні в поодиноких відповідях кандидаток. Так, одна з респонденток зазначала, що в неї «чоловічий характер», що нібито легітимізує право її як жінки бути в політиці. Інша вказувала, що *«Все було цілком рівноправно. Навіть краще. Чаєм і кавою пригощали нас чоловіки. І любили нас. І зараз люблять»*.

Не менш ілюстративним є приклад, що його озвучила одна із респонденток про цькування її знайомої кандидатки на голову місцевої громади: *«Проти неї якраз був страшний такий гендерний дискримінаційний чорний піар, бо її і кухаркою обзивали, і цариця, і ось навколо того, що вона жінка, крутилося те, що вона не достойна представляти і бути головою і так далі, це було дуже неприємно. Мені було соромно за тих людей, хто це робить»*.

Ми згадували вище, що у першому етапі дослідження, у вересні-жовтні 2020 року, громадські омбудсмени Громадянської мережі ОПОРА проводили рандомний скринінг повідомлень у місцевих медіа та на сторінках соціальних мереж, які стосувалися кандидаток на місцевих виборах – 2020.

Із 91 медіазгадки 17 (18,7%) мали негативний характер щодо певних кандидаток. Однак в абсолютній більшості випадків негативна риторика стосувалася не гендерного аспекту, а діяльності чи фактів із життя, попередньої діяльності чи поведінки кандидаток, або ж це була звичайна «джинса» чи «чорний піар». Лише у кількох повідомленнях фокус був спрямований на ознаку гендеру, чи пов'язаний із ним. До прикладу, публікація у мережі Facebook, де відчутно негативно акцентувалася увага на тому, що одна із кандидаток на посаду міського голови є лесбійкою. Іншим прикладом можна назвати повідомлення, де щодо однієї із кандидаток застосували фразу «типова хамка з дешевої “розливайки”».

Таким чином, описані випадки гендерної дискримінації та за іншими пов'язаними ознаками через участь жінок у виборах, а також те, що абсолютна більшість опитаних (понад 90%) визнають існування бар'єрів у доступі жінок до політичної діяльності, демонструють досі стійку й тривожну статистику стереотипного та, іноді, й ворожого ставлення до політикинь. Це, безперечно, залишається проблемою і потребує послідовних кроків як з боку держави, так політичних партій, громадськості для створення дієвих механізмів подолання гендерної нерівності й доступу жінок до процесу прийняття рішень на всіх рівнях.

Під час інтерв'ю ми запитували у кандидаток, **що, на їхню думку, допомогло або, навпаки, перешкодило їм здобути перемогу на виборах.** Також, ми з'ясували, чи **підтримують кандидатки ідею запровадження нарівні з партійними, списків незалежних (безпартійних) кандидатів і чи планують вони повторити участь у виборах в майбутньому.**

Серед найбільш поширених причин, які завадили жінкам здобути перемогу на виборах, респондентки називали наступні: недостатньо активності самих кандидаток під час виборчої кампанії, часу та ресурсів, в т. ч. й фінансових (22 жінки, 15,2% від категорії опитаних, які не здобули перемогу); низький рівень популярності та впізнаваності й недостатня медіакампанія (20 жінок, 13,8%); низька популярність партії, брак досвіду, система голосування (15 жінок, 10,3%); конкуренція (9 жінок, 6,2%); «вкрали голоси» / фальсифікації та місце в списку (8 жінок, 5,5%); недостатня підтримка від партії (7 жінок, 4,8%) та молодий вік (4 жінки, 2,8%).

Тобто, за власними відчуттями, жінки називали особистісні фактори (брак досвіду, знань, активності та впізнаваності під час виборчої кампанії, популярності, вік тощо), економічні (нестача ресурсів, зокрема і фінансових), пов'язані із політичною партією (низький рівень популярності партії, брак підтримки від партії, місце у списку) і об'єктивні (конкуренція, фальсифікації, система голосування). Однак саме суб'єктивні фактори є видимо домінуючими.

Відповідно, 61 кандидатка (42%) вважає, що для збільшення шансів на перемогу в наступних виборах потрібно більше власної мотивації, політичного досвіду, посилювати популярність у соціальних мережах, більше спілкуватися з виборцями та підвищувати свою впізнаваність серед них, в т. ч. й у міжвиборчий період, поглиблювати власні знання.

«Мені потрібно насамперед перше — поглиблювати свої знання, воно ніколи не буде зайвим, друге — працювати над тим, щоб мене бачили і знали. І особисто такий момент — не треба бути занадто скромною і вміти про себе розказувати, бо, якщо тебе не знають, те що ти добра, справедлива, чесна, кваліфікована, розумна і так далі — про це ніхто не дізнається. Наш виборець хоче бачити, читати, що тебе постійно хвалять».

«Мені не вистачило в даній виборчій кампанії досвіду, а ще якихось підготовчих курсів вищого рівня».

42 кандидатки (29%) переконані, що для того, аби вибори були для них успішнішими, їм потрібно проявляти більше активності як під час виборчої кампанії, так і в період між виборами. Наприклад, одна із кандидаток сказала: *«Більше працювати. Ну тобто, в даному випадку, потрібно було справді більше працювати з виборцями, більше зустрічей проводити. Я, напевно, не була готова спілкуватися з тією кількістю виборців, з якими потрібно було спілкуватись для того, щоб набрати відповідну кількість голосів».*

25 кандидаток (17,2%) зазначили, що для кращого результату на виборах необхідно збільшити фінансування.

Близько чверті — 24% опитаних жінок цієї категорії (35) — назвали об'єктивні фактори, які, на їхню думку, могли б допомогти їм виграти: незалежні ЗМІ, зміни до Виборчого кодексу з метою зменшення розміру застави, збільшення тривалості виборчої кампанії та посилення контролю за процесом голосування, повернення можливості самовисування.

«Сам Виборчий кодекс потребує корекції. Кандидати, які набрали менше голосів, стали депутатами, ті, що набрали більше голосів, ну не загалом, але є й такі випадки, депутатами не стали».

«Якщо будуть безпартійні списки, буду балотуватись сама від себе і тоді я точно виграю».

Ще 14 кандидаток (9,7%) зазначили, що для перемоги на виборах потрібно правильно обрати партію та отримувати більше підтримки від неї, розвивати партійну структуру, а також мати сильну команду.

Названі фактори в цілому відповідають і уявленням жінок, які здобули перемогу на виборах, хоча простежується дещо більший відсоток відсилань до ролі політичної партії. Так, 51 жінка (35,2%) вважає, що найбільший вплив на її персональний результат мали її вміння та навички, професіоналізм, досвід, ідеї, громадська активність та впізнаваність; 6 жі-

нок (4%) сказали, що перемогти їм допоміг саме їх гендер (стать): *«Гарна фотографія зіграла свою роль, імідж»*, — сказала одна із респонденток; 3 жінки (2%) зазначили й такі фактори, як належність до національної меншини та інвалідність.

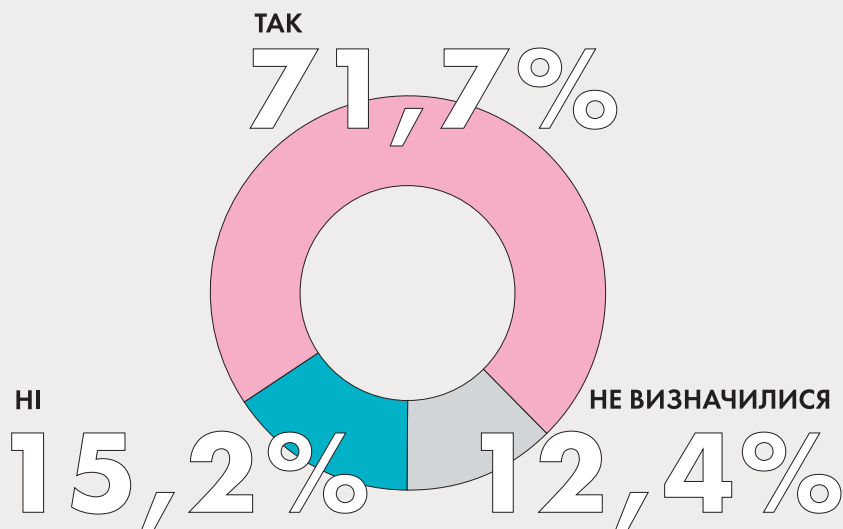
26 кандидаток (18%) переконані, що перемогти їм допомогла активна передвиборча кампанія, 28 (19,3%) — що ключову роль зіграла партія, від якої вони балотувалися, і 18 (12,4%) вказали на високе місце у виборчому списку.

Повертаючись до питання про **можливість балотуватися шляхом самовисування, ми виявили, що істотна більшість від числа кандидаток, які не пройшли на виборах, 104 жінки (71,7%), підтримують ідею запровадження нарівні з партійними списками незалежних (безпартійних) кандидатів**. 22 (15,2%) кандидатки висловилися проти цього. Ще 18 (12,4%) не змогли визначитися, вказуючи на «за» і «проти» безпартійних списків. 1 (0,7%) кандидатка не змогла дати відповідь на це питання.

«Я вважаю, що коли люди йдуть командою, то відповідно у них більше коло прихильників і тоді якимось чином все взаємопов'язано і краще, коли кандидат має політичну силу, щоб люди могли зрозуміти, в якому напрямку він планує працювати».

«Важко сказати. Якби у нас не було підкупу виборців і всі виборці і кандидати були свідомі, то так. Недолік партійних списків — партійне керівництво може так вибудувати нумерацію, щоб пройшли ті, кого вони бажають. Тоді було б добре, якби була можливість самовисування».

Чи підтримуєте Ви ідею запровадження на рівні з партійними списками незалежних (безпартійних) кандидатів?

Зрештою, з числа жінок (145), які не здобули перемогу на цих виборах, більше половини **планують повторити участь наступного разу** 74 жінки (51%). З них 11 кандидаток (7,6%) стосовно партії будуть визначатись ближче до виборів, а 8 (5,5%) – точно шукатимуть альтернативу, а 1 (0,7%) кандидатка планує йти на наступні вибори з цією ж командою, незалежно від партії. 54 жінки (37,3% цієї категорії респонденток) ще не визначилися, чи будуть брати участь у наступних виборах. 3 (2,1%) кандидатки повідомили про свій намір брати участь у наступних виборах, однак хотіли б брати участь як самовисуванці. 14 кандидаток (9,6%) не планують балотуватись на наступних виборах.

Чи плануєте Ви повторити досвід участі у виборчій кампанії як кандидатка?

37,2%

Планують повторно балотуватись від цієї ж партії

7,6%

Планують повторно балотуватись

5,5%

Планують повторно балотуватись, але точно з іншою партією

2,1%

Планують повторно балотуватись як самовисуванки

9,7%

Не планують балотуватись

18,7%

Не визначились

Як бачимо, попри широку підтримку ідеї повернення можливості самовисування кандидатів, лише незначна частина кандидаток розглядає це для себе як опцію участі у майбутньому виборчому процесі.

З іншого боку, той факт, що понад 50% жінок планують знову балотуватися, значна частина ще розглядає такий варіант і лише менше 10% наразі не налаштовані продовжувати політичну діяльність, демонструє, на нашу думку, досить позитивну динаміку. Незважаючи на поразку та інші фактори, жінки все більше відчують спроможність та бажання впливати на процеси у своїй громаді, проявляти політичну активність.

2. Вплив обов'язкової гендерної квоти на посилення політичної участі жінок

Ми вже неодноразово зазначали, що запровадження обов'язкової гендерної квоти у виборче законодавство безперечно сприяло тому, що політичні партії почали спрямовано залучати більшу кількість жінок та включати їх до списків за певним порядком. Водночас ця кількість не завжди дорівнювала якості і траплялися випадки залучення «технічних кандидаток». Тим не менше, позитивний ефект гендерних квот очевидний, хоча й не всі однозначно схвалюють це нововведення.

У першому етапі дослідження (під час виборчого процесу), коли ми проводили поверхневі інтерв'ю із кандидатками та лідерами місцевих осередків партій, усі 16 респондентів та респонденток погодилися із тим, що запровадження гендерної квоти було однозначно позитивним. Проте із 290 респонденток, які пройшли опитування в другому етапі, 11 (3,8%) вважали квоти недоцільними, вважаючи, що ці заходи тільки посилюють дискримінацію щодо жінок та применшують їхню спроможність до професійної та вмотивованої участі у виборчому процесі. До прикладу, кілька кандидаток висловили різку критику гендерним квотам:

«Той закон про вибори в частині гендерної квоти — це дискримінуючий закон, бо мене сприймають не як професіонала, а як жінку, якою треба закрити список. Тобто мене оцінюють не за професійними якостями, а через те, що я жінка. Будь-яка партія перед кампанією розраховує певну кількість людей, які будуть обрані, і відповідним чином формує список.

Партія має за чинним законом «впихувати» двох жінок в п'ятірки в списку. Мова йде не про професійні якості, а про дійсно «технічних кандидаток». Це дуже неприємно, коли так до тебе ставляться. Мені важко сказати, як треба написати закон, щоб до жінок ставилися на рівних».

«От саме цим мені не подобається цей закон — категорично! Жінки просто принижуються цією квотою — це моє власне переконання. Чому ми маємо «бути під квотою», ніби ми якісь неповноцінні? Навіщо нам ця квота? Ми знали, що наша партія опозиційна і тому багато місць не візьмемо, але нам кажуть, що необхідно заповнити список (в Облраду, наприклад), і вимагають: подайте такий-то відсоток жінок».

Разом з тим **абсолютна більшість респонденток (понад 95%)** висловилися в підтримку гендерних квот, а 12 (4,1%) навіть пропонували підвищити їх до 50%. Кандидатки вказували на те, що іноді саме гендерні квоти допомогли конкретним жінкам потрапити до списку і до певного номеру у виборчих списках.

Але з відповідей деяких прихильниць таких квот слідує, що ці вимоги могли також спричинити збільшення «технічних кандидаток». Вони пояснювали, що для багатьох політичних партій залучення такої кількості жінок часто було вимушеною мірою, адже недотримання гендерної квоти призводило до відмови в реєстрації виборчих списків партій.

Підтримка обов'язкової гендерної квоти:

Під час місцевих виборів – 2020 ОПОРА проаналізувала судову практику оскарження реєстрації чи відмов у реєстрації списків політичних партій через порушення гендерних квот під час формування виборчих списків¹³.

13 <https://cutt.ly/mcKVMBP>

3. Гендерні політики партій, формування виборчих списків та робота із кандидатками

Окремий блок питань в опитувальнику стосувався діяльності та внутрішніх політик партій щодо залучення жінок, формування та затвердження відповідних внутрішніх політик, програм чи сталих практик, забезпечення рівного доступу до партійних ресурсів жінкам і чоловікам, підтримки жінок-депутаток, які отримали представницький мандат, тощо. У межах цього блоку ми також досліджували розташування жінок у виборчих списках політичних партій (єдиному та територіальних), тенденцію із заміни кандидатів у списках після їх реєстрації виборчими комісіями, а також чи зазнавали жінки тиску щодо відмови від свого мандата після обрання, зокрема і на користь чоловіків.

Залучення жінок політичними партіями та робота з жіночим активом

Із відповідей більшості респонденток слідує, що політичні партії переважно сприяли залученню жінок до участі у виборчому процесі під час місцевих виборів — 2020 шляхом відбору та забезпечення їх ресурсами. Більш широкому залученню жінок, безперечно, сприяло запровадження гендерної квоти як обов'язкової вимоги закону, про що детальніше йтиметься у наступному підрозділі.

100 жінок із 290 опитаних (34,5%) відповіли, що їхні політичні партії мають внутрішні гендерні політики або усталені практики залучення жінок та роботи із жіночим активом, а 72 кандидатки (25%) — що партія має програму підготовки кандидата до виборів. **Проте навіть і такі програми, як правило, не є гендерно орієнтовані, а розроблені загально для чоловіків та жінок, які балотуються. Тож більшість політичних партій не розробляла та не впроваджувала внутрішніх політик чи програм по залученню, підготовці жінок до виборів.**

Абсолютна більшість опитаних, 237 респонденток (82%), зазначила, що доступ до партійних ресурсів був цілком рівномірним.

«У нас настільки активні дівчата в партії, що ми постійно на перших ролях були. Критерій «жінка — чоловік», ну ні разу такого не було! На телебачення ходили однаково, на мітинги — однаково, щодо ресурсів — все однаково».

На нерівність доступу для жінок (порівняно з чоловіками) або відсутність фінансових ресурсів від партії вказали 36 жінок (12,4%), хоча з них 15 респонденток (5,2%) наголосили, що фінансової допомоги від партії не було, але був доступ до агітаційних, інформаційних матеріалів, медійних ресурсів.

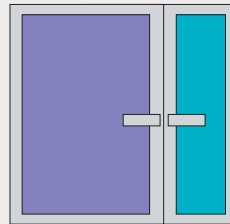
«Я думаю, що до фінансових ресурсів, все ж таки, доступ був більше у чоловіків. Що стосується медійних ресурсів — то тут, я вважаю, у нас був абсолютно рівний доступ, і партія особисто для мене зробила все, що могла, в плані медійної підтримки».

Решта респонденток не змогла чітко відповісти на це запитання.

Доступ до партійних ресурсів

82%
РІВНИЙ
ДОСТУП

12,4%
НЕРІВНИЙ
ДОСТУП

Формування виборчих списків

Ілюстративними є **результати формування виборчих списків політичних партій, їх зміни після реєстрації та бачення жінок щодо того, чому саме за таким номером їх включали до списків чи змінювали пізніше послідовність.**

Ми звернули увагу на те, що певна кількість кандидаток (**13,4% щодо єдиного списку та 10,3% щодо територіального списку**) не пам'ятали свій номер у виборчих списках або взагалі не могли зрозуміти, про що саме у них запитували, чи плутали єдиний та територіальний виборчі списки; іноді звучали відповіді на зразок: *«Я не була в загальному списку, я не була в інших списках. От, власне, ви можете перевірити. Я була першим номером в територіальному окрузі номер 5, а в загальному списку мене не було».* Також досить значна кількість кандидаток не знала, чому саме їх включили до виборчих списків під певним номером (**37% — щодо єдиного списку, 23,5% — щодо територіального**). Це може свідчити про те, що такі кандидатки не мають достатньо знань про виборчий процес, або ж від самого початку не планували отримати представницький мандат чи займають пасивну позицію щодо цього питання. Якщо друге може бути результатом діяльності партії із формального «заповнення гендерних квот» або недостатньої мотивації самих жінок, то в першому можна також говорити про те, що політичні партії не приділяють достатньо уваги освіті та роз'ясненням побудови й особливостей виборчого процесу для залучених кандидаток.

ОПОРА досліджувала окремо питання формування єдиного багатомандатного та територіальних виборчих списків і порядку розташування у них жінок. Також ми аналізували кореляцію розташування кандидаток у виборчих списках із результатами їхньої участі у виборах.

До першої десятки в єдиному багатомандатному виборчому списку загалом увійшли **169 (58,2%)** кандидаток, яких ми опитали. При цьому 117 жінок (40,3% від загальної кількості) — це кандидатки, які отримали представницький мандат на виборах.

До другої десятки в єдиному багатомандатному виборчому списку серед жінок, які здобули мандат, увійшли 11 осіб (7,6% від тих, що були обрані); до третьої — ще 3 (2,1%) респондентки; одна (0,7%) респондентка була включена за 46 номером. Крім того, не змогли чітко вказати свого номеру 13 респонденток (9% від тих, що були обрані).

Щодо жінок, які балотувалися, але не пройшли, у першу десятку єдиного списку увійшли **52 особи (це більш як вдвічі менше, ніж серед жінок, які здобули перемогу)**, що складає **35,9%** від цієї категорії опитаних жінок, або **18% від загальної кількості респонденток**. За першою десяткою опинилася значна кількість кандидаток, а саме 67 респонденток (з числа тих, хто вказав свій номер у списку), що складає 46,2% від загальної кількості опитаних респонденток, що не пройшли. Крім того, не змогли чітко вказати свій номер 26 (17,9 % від загальної кількості) — 9 кандидаток назвали номер приблизно, 13 — сказали, що не пам'ятають, 4 — не знали.

У таблиці наведені дані про кількість опитаних кандидаток у першій десятці єдиного виборчого списку в порівнянні для жінок, яких обрали, та тих, кого ні.

Розташування жінок у першій десятці єдиного списку партій

Єдиний багатомандатний виборчий список

№ у списку	Обрані (145)		Не пройшли (145)	
	К-ть	%	К-ть	%
1	14	9,7%	2	1,4%
2	15	10,3%	4	2,8%
3	16	11%	1	0,7%
4	30	20,7%	3	2,1%
5	20	13,8%	11	7,6%
6	6	4,1%	4	2,8%
7	4	2,8%	5	3,4%
8	2	1,4%	3	2,1%
9	5	3,4%	9	6,2%
10	5	3,4%	10	6,9%
	Всього: 117		Всього: 52	

З наведеного можна зробити висновок, що розташування жінок у прохідній частині єдиного виборчого списку не завжди сприяє отриманню ними представницького мандата (третина жінок, які не пройшли, були у першій десятці), але переважно лише ті, хто потрапляє до перших десятик єдиного списку, набирають достатню кількість голосів. Лише одна кандидатка, яка була у п'ятій десятці єдиного списку, пройшла до ОМС за результатами виборів.

Також ми запитували у кандидаток їхню думку про те, чому саме під таким номером їх включили до єдиного виборчого списку. **89 респонденток (30,7%) від усіх опитаних (47 та 42 з числа тих, хто пройшов, та тих, хто ні), чітко зазначили, що їм невідомо, чому саме такий номер у списку і якими критеріями керувалася партія.** 17 жінок (5,9%) вказали, що це було рішенням партії. 5 респонденток розповіли, що формуванню списків передувало голосування (праймеріз).

На власний розсуд жінки зазначали критерії, які, як вони вважають, могли братися до уваги під час формування списку. Серед них називали: рівень довіри партії до кандидата, досвід роботи в попередній діяльності, в т. ч. й політичній, рейтинг, громадську, публічну активність та впізнаваність у регіоні, репутацію, професійний досвід, попередню партійну діяльність та особистий внесок у розвиток партії тощо.

18 жінок вказали, що гендерна квота вплинула на розташування їх у списку, хоча одна із респонденток розповіла, що вона та її колеги проти того, щоб жінки «заходили» у списки саме через гендерні квоти.

2 респондентки зазначили, що їх запитали, який номер вони хотіли, а ще одна наполягала на тому, що хоче бути вище у списку. **9 вказали, що їх мало турбувало, яким буде їхній номер у списку, а 5 (з числа тих, хто не пройшов) — що вони або не задумувалися над тим, бо знали, що їхній номер непрохідний, або відразу розуміли, що їх залучали як «технічних кандидаток».**

82 (28,3%) респондентки (48 або третина від тих, кого обрали, та 34 — 25% тих, хто не пройшов) вважають кінцеве рішення про включення їх до єдиного списку саме під таким номером справедливим / відповідним.

Що стосується формування територіальних виборчих списків, то 16 жінок, які були першим номером у єдиному списку, не включали до територіальних. Серед жінок, які пройшли на виборах до першої десятки територіального списку, увійшли **111 кандидаток (76,5%), а з числа тих, хто не**

пройшов — 129 (89%). Не змогли визначити свій номер 17 респонденток (11,7%) з числа тих, хто пройшов, та 13 (9%) з числа тих, хто ні. Детальний розподіл кандидаток у першій десятці територіальних виборчих списків у розрізі двох груп опитаних, наведений у таблиці.

Територіальні виборчі списки

№ у списку	Обрані (145)		Не пройшли (145)	
	Кількість	%	Кількість	%
1	40	27,6%	22	15,2%
2	22	15,2%	17	11,7%
3	19	13,1%	18	12,4%
4	11	7,6%	25	17,2%
5	7	4,8%	16	11%
6	2	1,4%	8	5,5%
7	6	4,1%	11	7,6%
8	1	0,7%	4	2,8%
9	2	1,4%	5	3,4%
10	1	0,7%	3	2,1%
	Всього: 111		Всього: 129	

У цілому розміщення в територіальних списках кандидаток, які пройшли, і тих, хто ні, істотно відрізняється лише щодо номера 1 (40 проти 22). При цьому, на протипагу єдиному списку, де кількість жінок, що не пройшли на виборах, була втричі меншою у першій десятці, ніж тих, що пройшли, при формуванні територіальних списків у першій десятці було навіть більше тих жінок, які в результаті не пройшли (129 проти 111). **Тож розташування у територіальних списках не надто вплинуло на результат для тих, хто**

не пройшов, але бачимо, що 76% з тих, хто набрали достатню кількість голосів, були у першій десятці й територіального списку і більше 80% у першій десятці єдиного. Тобто, для більшості жінок, які пройшли, «прохідними» стали перші десятки як єдиного, так і територіального списків.

При аналізі формування територіальних виборчих списків, ми знову запитали у респонденток їхню думку про те, чому саме під таким номером їх включили до цього виду списку. **68 (23,5%)** від усіх опитаних повідомили, що їм невідомі причини або критерії. 18 (6,2%) назвали точно такі ж причини розміщення їх у територіальному списку, як і в єдиному. Одна респондентка сказала, що цей список формувався у алфавітному порядку, а ще одна зазначила причиною її безпартійність. Деякі жінки говорили про те, що їхня позиція в територіальному списку не мала особливого значення.

«Територіальний номер практично не мав для мене значення, тому що я знала, що наберу достатню кількість голосів за територіальним списком, незалежно від номера. Так і вийшло. Я пройшла за територіальним списком, а не за єдиним». — повідомила одна із кандидаток, які пройшли.

Як і в попередньому питанні, знову зазначався фактор «технічних кандидаток». Одна із респонденток, які не пройшли на виборах, сказала: *«Будьмо реалістами — там шансів не було взагалі. Я прекрасно розумію, що я була технічним кандидатом, це обговорювалося. Це було цілком на розсуд партії, їм не вистачило людей і вони мене включили.»*

12 жінок причиною того, що їх включили до виборчого списку саме під таким номером, назвали введення гендерної квоти.

69 жінок (23,8%) вважають рішення партії про включення їх до територіального списку саме під таким номером справедливим.

Тож, ми бачимо, що далеко не всі кандидатки цікавилися питанням розташування їх у виборчих списках, а сам порядок визначався за різними критеріями. Лише близько чверті опитаних вважають рішення про визначення їхнього номера в списках справедливим. Ці дані свідчать про те, що партіям слід приділяти більше уваги для роботи з жінками щодо порядку включення їх до партійних списків та запроваджувати процедури справедливого та прозорого формування виборчих списків.

Щодо того, чи змінювалися виборчі списки після реєстрації в ТВК, **65 жінок (22,4%) відповіли, що так**. Серед причин зазначали збалансування виборчої квоти або відмови кандидатів і кандидаток від балотування.

На питання про те, «чи у Вашій або іншій відомій Вам місцевій організації партії мали місце пропозиції / тиск на кандидаток **під час виборчої кампанії щодо подання до ТВК заяв про відмову від балотування?** Якщо так, то в чому саме це проявлялося та від кого і кому надходило?» абсолютна більшість респонденток, а саме **262 (90,3%), відповіли «ні»**.

11 респонденток (3,8%) вказали, що так, про такі випадки вони знали/чули. Однак фактичних доказів майже ніхто не зміг навести — це більше здогадки, чутки, або загальновідома, наприклад з соціальних мереж, інформація. І стосувалося це, в основному, відмови від мандата вже після оголошення результатів. Наприклад, одна респондентка зазначила: «Така пропозиція надходила мені на фінішній прямій виборчої кампанії, щоб у раду змогли пройти інші люди. Але я категорично відмовилася і змогла себе відстояти. У мене для цього були можливості». А інша сказала: «Були такі факти, відомі вони. Не можу говорити, бо представляю політичну силу свою. Мали місце факти, але говорити про це неправильно». Ще одна кандидатка: «У нас не було, але в інших партіях знаю, що таке було. Там, як я знаю, телефонували, пропонували добровільно відмовитися, комусь просто за гроші. Я не можу стверджувати точно, 100%, але знаю, що там неспроста вони забрали заяви».

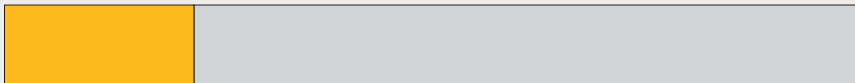
Зміна списків після реєстрації

Змінювались

22,4%

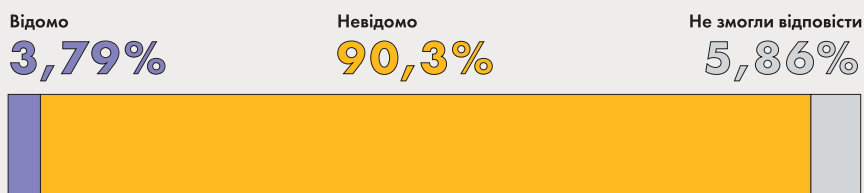
Не змінювались

78,6%

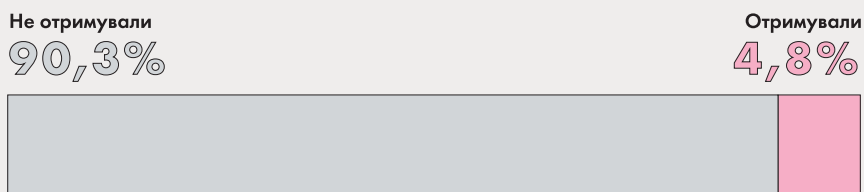

Подібні результати відповідей респонденток на запитання «*Чи отримували Ви пропозиції / зазнавали тиску після оголошення результатів щодо того, щоб відмовитися від свого мандата чи «поступитися» місцем іншому кандидату?*». Абсолютна більшість, **131 жінка (90,3% від 145 опитаних жінок, які були обрані),** відповіла «ні», і 7 респонденток (4,8%) відповіли «так». Інші не змогли дати чіткої відповіді.

Чи у Вашій або іншій відомій Вам місцевій організації партії мали місце пропозиції / тиск на кандидаток під час виборчої кампанії щодо подання до ТВК заяв про відмову від балотування?

Чи отримували Ви пропозиції / зазнавали тиску після оголошення результатів щодо того, щоб відмовитися від свого мандата чи «поступитися» місцем іншому кандидату?

Участь у партійному будівництві

У кандидаток, які отримали представницький мандат (145 жінок), ми також запитали, чи беруть вони участь у партійному будівництві та чи отримують будь-яку підтримку від партії після виборів.

99 депутаток (68% від числа тих, кого обрали), повідомили, що беруть активну участь у партійному будівництві. В основному це членкині партій з тривалим досвідом партійної роботи та розумінням партійних та політичних процесів.

«Звичайно працюємо. В нас йде перереєстрація партійних осередків вже відповідно до нового адміністративно-територіального устрою, йдуть вибори в наших партійних районних організаціях, тепер ми вже почали створювати і реєструвати партійні організації всіх ОТГ. Так само в нас йде робота жіночого крила, створення жіночих крил партійних в кожній ОТГ. Ну і вся робота, яка пов'язана з організацією масових заходів, з відзначенням пам'ятних дат, з реагування на події, які відбуваються в країні».

Деякі члени фракції, які є безпартійними і пройшли по партійних виборчих списках, вважають, що також долучаються до партійного будівництва, працюючи на імідж партії. Одна із респонденток зазначила: *«Так, я безпартійна, але фракція будується за партійною ознакою, мажоритарки ж немає, тому я працюю як член фракції, мабуть це теж якась система партійного будівництва. Я не їзджу на з'їзди партії та не плачу партійні взноси, але приймаю участь у роботі фракції».*

Проте не всі позапартійні члени фракцій вважають роботу у фракції розбудовою партії, зокрема через те, що вони є позапартійними або ж переконані, що «справжнє партійне життя» можливе лише у Верховній Раді України.

Для 4 респонденток (3%) питання стосовно партійного будівництва виявилось незрозумілим. Так, одна із кандидаток відповіла на це запитання наступним чином: *«Що саме розуміється під цим питанням? Якщо під партійним будівництвом можна розуміти, що ми і далі працюємо на своїх округах, на яких обиралися, то можливо партійне будівництво і відбувається. На своїх округах ми повноцінно працюємо. Зустрічаємося з виборцями, старає-*

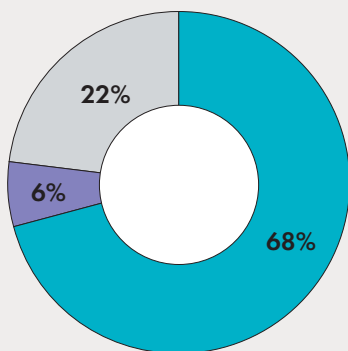
мося виконувати обіцянки». А ще одна: «Я є членом фракції, не пропускаю жодної комісії, являюсь активним депутатом».

9 жінок (6%) беруть участь у партійному будівництві, проте, за їхніми словами, не дуже активно: «Ну беру, але не так активно, як інші люди, у мене децю більше інших завдань».

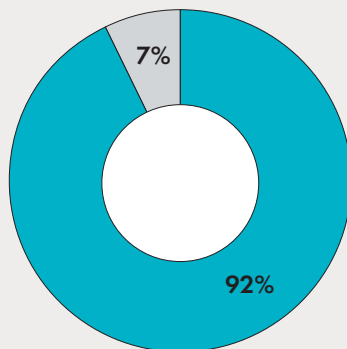
32 депутатки (22%) не беруть участі у партійному будівництві, зокрема і через те, що вважають, що партія не працює над такою розбудовою.

2 депутатки (1%) не дали відповіді на питання.

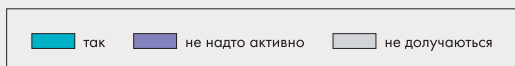
Чи берете Ви участь у партійному будівництві після виборів та чи є підтримка від партії після виборів?

Участь у партійному будівництві

Підтримка від партії після виборів

На запитання **«Чи отримуєте Ви підтримку від своєї партії після виборів? Якщо «так», то яку саме?»** 133 депутати (92%) відповіли, що отримують таку підтримку в різних формах. Інколи це просто моральна підтримка або допомога в реалізації ідей.

Одна із депутаток зазначила:

«Ну, яку підтримку? – Моральну. А, підтримка в нас є: у нас створено секретаріат і, якщо ми якісь звернення пишемо, якусь ідею подаємо... От я ідею подала, щоб розмістили пам'ятні дошки загиблим на українсько-російській війні. А виявилось, що ці дошки роблять меценати, і ОДА не хоче цим займатися. І партія мене підтримала: зібралися разом, 2 фракції (в обласній та Харківській міській радах) – і занесли їх і голові ОДА, і на місто. І юристи допомагають, дуже помагають...»

А в основному депутати отримують інформаційну, консультативну та навчальну підтримку: партії організують навчальні семінари та тренінги, створюють канали швидкої комунікації, централізовано розробляють та розповсюджують зразки документів, проекти ініціатив, надають консультативну підтримку від центрального осередку партії тощо.

Підтримка партіями кандидаток

Отримували

92%

Не отримували

8%

Підсумовуючи цей блок, можна зробити наступні висновки.

Політичні партії значно активніше залучали жінок, оскільки мали необхідність виконати вимогу закону. Водночас більшість партій не має внутрішніх політик чи сталих практик із їх залучення чи гендерно-орієнтованих програм навчання та підготовки до виборів. Також політичні партії в цілому не мають механізмів системного залучення жінок до партійного будівництва та комплексної їх підтримки як депутаток.

Як правило, діяльність партій у вказаних сферах носить більше спорадичний характер.

Переважна більшість (82%) респонденток визнала, що під час місцевих виборів – 2020 мала однаковий з чоловіками доступ до ресурсів політичної партії.

Не всі кандидатки обізнані з тим, як формуються виборчі списки, і лише близько чвертини (від 23,8% – ті, що не пройшли, до 28,3% – ті, що пройшли) вважають, що рішення політичних партій про включення їх до єдиного та територіального виборчого списків під певним номером є справедливим та належним. Це може свідчити про те, що партії не мають прозорих та зрозумілих механізмів формування виборчих списків.

Абсолютна більшість жінок з числа тих, хто отримали представницький мандат, була включена до першої десятки в єдиному багатомандатному виборчому списку (понад 80%) та територіальному виборчому списку (понад 76%). Також 14 з них було № 1 у єдиному списку. Серед жінок, які не пройшли на виборах, до першої десятки в єдиному списку було включено втричі менше жінок, ніж з першої категорії, хоча більша кількість жінок, які в результаті не отримали представницького мандата, були включені до першої десятки у територіальному (129 проти 111).

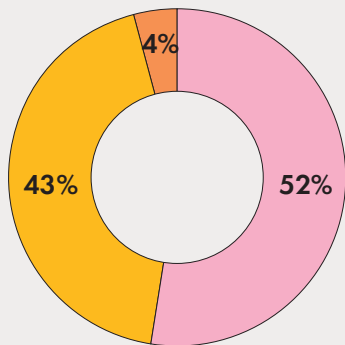
Понад 90% кандидаток заперечували, що піддавалися будь-якому тиску з боку партії під час виборчої кампанії чи щодо відмови від мандата після оголошення результатів виборів.

4. Реалізація жінок-депутаток в ОМС після виборів

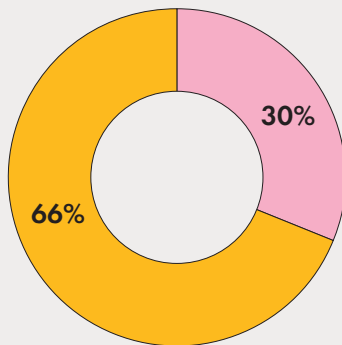
Крайній блок запитань, які ми ставили респонденткам, що отримали представницький мандат, стосувався їхньої залученості до фракційної діяльності та інших активних позицій у виконавчих структурах ОМС, рівня задоволення своєю функцією та роллю в ОМС тощо.

Зі 145 кандидаток цієї категорії 6 (4%) обрані секретарями комісій / фракцій; 75 депутаткам (52%) після обрання пропонували очолити комісію або фракцію, тоді як 62 жінки (43%) таких пропозицій не отримували. В даному розрізі цікавим є порівняння із ступенем ініціативності самих жінок. Лише 43 депутатки (30%) розповіли, що самі виявляли ініціативу зайняти якусь керівну роль чи посаду в ОМС.

Чи пропонували кандидаткам / чи виявляли вони ініціативу очолювати фракцію / комісії ради / керівні позиції у ОМС?

Чи пропонували?

Чи виявляли ініціативу самі?

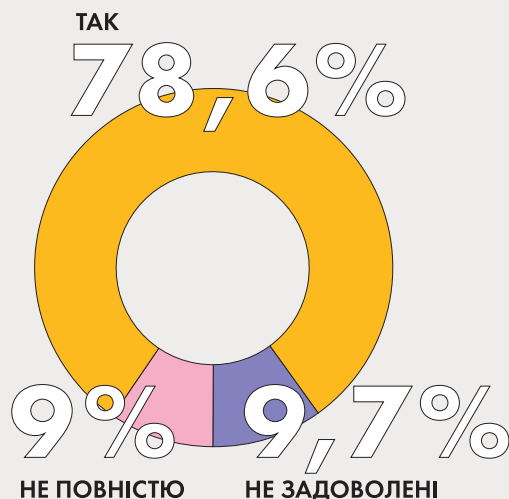
так

ні

обрані секретарями комісій/фракції

Водночас **78,6% жінок (114) задоволені своєю позицією (роллю) в ОМС після обрання, а 88,2% (128)** — задоволені або ж мають вплив на процес прийняття рішень у фракції. Переважна більшість говорить про застосування демократичних механізмів прийняття рішень фракцією, коли всім членам фракції дають можливість висловитись по кожному питанню, до кожного зауваження прислухаються і рішення приймаються консенсусом. Лише 14 (9,7%) респонденток висловили незадоволення своєю позицією після обрання. В основному це депутатки, які претендували на певні посади, проте обраними на ці посади не були.

Чи задоволені посадою в ОМС після обрання? / Процесом прийняття рішень у фракції?

Слід зауважити, що далеко не всі жінки прийняли пропозиції очолити фракцію або комісію. Відмови пов'язані з внутрішнім страхом та невпевненістю, браком політичного досвіду та фахових знань, зайнятістю та віком. Розповідали випадки, коли певну посаду у фракції чи комісії пропонували в «обмін» на голосування. Це є, безперечно, не гендерною, а корупційною проблемою.

Депутатки, які не отримували пропозицій або не виявляли ініціативу очолити фракцію, пов'язують це із аналогічними причинами, а також із тим, що партія може знаходитися у політичній меншості ОМС, відсутністю власних амбіцій до такої активної ролі. Проте був випадок, коли депутатка не виявляла ініціативи і не мала бажання очолити фракцію, проте інші колеги наполягли на цьому.

«Я голова фракції, але це не моя ініціатива. Ті депутати, які зайшли зі мною, одногосно сказали, що головою фракції маю бути я».

З іншого боку, й не усі ініціативи жінок, які пропонували свої кандидатури для керівних посад, були підтримані.

Таким чином, опитування свідчить, що в переважній більшості випадків стать не має різниці при прийнятті рішень фракцією. Жінки нарівні з чоловіками залучаються до прийняття рішень та їх думка враховується та обговорюється. З іншого боку, низький рівень ініціативності з боку депутаток може свідчити про недостатню психологічну готовність та інші об'єктивні бар'єри, які перешкоджають жінкам більш активно виконувати свої представницькі функції.

Рекомендації

Забезпечення рівного доступу жінок та чоловіків до участі у політичних процесах — це складний та багаторівневий процес, який потребує комплексного вирішення та злагодженої взаємодії різних суб'єктів. З одного боку, слід продовжувати адаптацію внутрішнього законодавства із міжнародними стандартами, а з іншого — важливо, щоб вже закріплені гарантії впроваджувалися на рівні сталих практик самими політичними партіями. Не менш вагомою є поведінка медіа та органів влади на місцях, які повинні не допускати та попереджати прояви сексизму й дискримінації за іншими ознаками у своїй діяльності, а контролюючі та правоохоронні органи мати ефективні механізми реагування на такі випадки і, власне, реагувати.

При цьому низку змін важливо впровадити вже до наступних загальнонаціональних, зокрема парламентських, виборів.

Верховній Раді України (до парламентських виборів)

Розглянути можливість внесення змін до нормативних актів:

Виборчого кодексу України щодо:

- Визнання депутатом наступного за черговістю кандидата тієї ж статі у разі використання при заміщенні єдиного виборчого списку (при відмові від депутатського мандата або при достроковому припиненні повноважень депутатами); таким чином у випадку, коли на заміщення вже не впливає кількість голосів виборців, одержана кандидатом, чи його приналежність до відповідного територіального списку, стане можливим заміщення звільнених жінками позицій також кандидатами-жінками.
- Включення до переліку обмежень у веденні агітації, викладених у ст. 57 Виборчого кодексу, заборони використання у передвиборній агітації у будь-якій формі матеріалів, що містять сексистські висловлювання, зображень чи інших проявів сексизму в агітації суб'єктів виборчого процесу.
- Надання можливості кандидат(к)ам у громадах з кількістю виборців понад 10 000 балотуватися шляхом самовисування, а не лише від партії.

Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо:

- Притягнення до відповідальності за здійснення дискримінаційних дій, в тому числі й поширення у засобах масової інформації, соціальних мережах тощо висловлювань, які мають ознаки утисків, підбурювання чи пособництва у дискримінації.

Закону України «Про політичні партії в Україні»:

- Підготовка нового проекту Закону України «Про політичні партії в Україні» повинна враховувати, що керівні органи партій слід формувати із дотриманням квотного гендерного представництва.

Уряду України

- Ініціювати обговорення та прийняття загальнонаціональної програми підтримки жіночого лідерства, просвітництва щодо гендерної рівності, у виборчих процесах зокрема.
- Із залученням Уповноваженого ВРУ з прав людини розробити зрозумілі механізми (методологію) проведення експертизи виявлення та оцінки проявів мови ворожнечі, сексизму та інших утисків, підбурювання чи пособництва у дискримінації за ознаками сімейного стану, віку, політичної діяльності жінок.
- Посилити соціальний захист жінок та сприяти побудові дружнього до жінок і дітей середовища, в тому числі в органах влади та інших інфраструктурних об'єктах.

Міністерству освіти і науки України, місцевим підрозділам освіти і науки, закладам освіти всіх рівнів

- Запроваджувати якісну наскрізну освіту здобувачів з питань гендерної недискримінації та жіночого лідерства.

Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини

- У співпраці з Урядом України ініціювати та долучатися до розробки зрозумілих механізмів (методології) проведення експертизи виявлення та оцінки проявів мови ворожнечі, сексизму та інших утисків, підбурювання чи пособництва у дискримінації за ознаками сімейного стану, віку, політичної діяльності жінок.
- Вживати ефективних заходів щодо виявлення та реагування на випадки мови ворожнечі, сексизму й інших проявів утиску за ознаками статі, сімейного стану, віку, політичної діяльності жінок, в тому числі в медіа та соціальних мережах.

Політичним партіям (до парламентських виборів)

Приділяти більше уваги залученню жінок до партійної діяльності, посиленню їх психологічної готовності, компетентності та підтримки у політичній діяльності, зокрема і шляхом:

- Проведення внутрішньопартійного аудиту дотримання гендерної рівності.
- Розгляду можливості внесення змін до статуту та зміни/розроблення внутрішньопартійних документів (програм, рамкових рекомендацій, стандартів, положень тощо), що закріплюватимуть принципи та механізми рівної участі жінок та чоловіків в усіх процесах діяльності політичної партії: формуванні керівних та інших структурних органів, безперервного навчання, підготовки та підтримки кандидатів, наскрізного навчання партійців у сфері недискримінації, в тому числі й гендерної,

забезпечення рівного доступу до ресурсів (фінансових, медійних, інформаційних та ін.), прозорого формування партійних списків тощо.

- Утворення внутрішньопартійних органів, які забезпечать неупереджений та ефективний розгляд скарг партійців на прояви дискримінації та інші порушення, пов'язані з політичною діяльністю учасників та учасниць партії.

Національній раді з питань телебачення та радіомовлення

- Розробити та затвердити стандарти й механізм виявлення сексистських та інших дискримінаційних проявів (висловлювань, зображень, відео, публікацій, реклами, агітаційних матеріалів), у т. ч. й у соціальних медіа, під час виборчого процесу.
- Розробити та затвердити юридичні механізми реагування та притягнення до відповідальності осіб за означені дії чи підбурювання, пособництво до них.

Національній поліції України

- Оперативно та ефективно реагувати на випадки кібербулінгу проти кандидаток і політичних лідерок та вживати заходів до розшукування відповідальних за його вчинення осіб.

Органам влади на місцях

На місцевому рівні сприяти побудові дружнього до жінок і дітей середовища, у тому числі в органах влади на місцях та інших інфраструктурних об'єктах, задля посилення можливості більш ефективно поєднувати політичну діяльність та догляд за дітьми шляхом:

- Формування виконавчих органів із забезпеченням збалансованої участі жінок та чоловіків у всіх сферах та напрямках управління.
- Розробки та затвердження гендерно чутливих місцевих програм бюджетів.
- Запровадження масштабних правопросвітніх програм, спрямованих на посилення обізнаності мешканців із поняттям недискримінації, участі жінок у політичному житті, жіночого лідерства тощо.
- Проведення антидискримінаційної експертизи локальних нормативних актів.
- Посилення співпраці з місцевими правозахисними та громадськими ініціативами, які профільно займаються питаннями забезпечення доступу жінок до виборів, політичної участі та подолання гендерної дискримінації, а також виборчими комісіями.

Засобам масової інформації та медіа

- Не допускати випадків поширення, ретрансляції та посилення мови ворожнечі, в тому числі, але не обмежуючись, й щодо жінок у виборчому процесі.
- Запроваджувати механізми контролю за висловлюваннями та проявами мови ворожнечі на ресурсах засобів масової інформації, включно із тими, що створені самими ЗМІ або модеруються ними.

Нотатки

Підп. до друку 23.04.2021р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура «Сігсе». Офс. друк.
Фіз. друк. арк. 4. Ум. друк.арк. 3,72. Умов. Фарбовідб. 1,86.
Зам. № 2304-4.Тираж 500
Надруковано ФОП П'ятаков Ю. О.
Свідоцтво В03 №460276 від 16.12.2008р.